

HADRIAN CIECHANOWSKI
(Toruń, Archiwum Państwowe w Toruniu)

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH W KONCEPCJACH NACZELNYCH DYREKTORÓW ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH W XXI W. (ARTYKUŁ DYSKUSYJNY)

Słowa kluczowe: archiwa państwowe, Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, działalność naukowa, funkcja naukowa, nauka, archiwa

Tematem poniższego artykułu będą rozważania nad miejscem działalności naukowej w koncepcjach kolejnych Naczelných Dyrektorów Archiwów Państwowych dotyczących kierunku rozwoju kierowanej przez nich sieci w XXI w. Choć zagadnienie działalności naukowej archiwów państwowych nie jest nowe, to zmiany zachodzące w działalności sieci podlegającej Naczelnemu Dyrektorowi, zmiana paradygmatu na jak najszerwsze udostępnianie zasobu oraz coraz mocniejsza rola edukacji archiwalnej powinny skłaniać do ponownej refleksji nad tym problemem.

Ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z dnia 14 lipca 1983 r.¹ w art. 23. określa, że: „działalność archiwalna obejmuje gromadzenie, ewidencjonowanie, przechowywanie, opracowanie, zabezpieczanie i udostępnianie materiałów archiwalnych oraz prowadzenie działalności informacyjnej”. Rozwinięciem tego zapisu jest art. 28. pkt. 5. ustawy archiwalnej, który wskazuje, że do zakresu działania archiwów państwowych należy „prowadzenie prac naukowych oraz wydawniczych w dziedzinie archiwistyki i dziedzin pokrewnych”. Zgodnie z zapisami ustawy archiwa państwowe pełnią zatem jednocześnie funkcje urzędów oraz placówek naukowo-badawczych.

Art. 21. ust. 1. ustawy archiwalnej określa także zadania Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych, do których należą m.in.:

„1. koordynowanie działalności archiwalnej na terenie Państwa, [...]

---

¹ Ustawa z 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, tekst ujednolicony, Dz.U. 2016, poz. 1506.

5. nadzór nad działalnością naukową i wydawniczą prowadzoną w archiwach państwowych, [...]

9. popularyzacja wiedzy o materiałach archiwalnych i archiwach oraz prowadzenie działalności informacyjnej i wydawniczej”.

Do zadań Naczelnego Dyrektora należy zatem sprawowanie pieczy i kreowanie działalności naukowej archiwów państwowych.

Ustawa archiwalna nie definiuje jednak, co kryje się pod terminem „działalność naukowa”. Wypada zatem podjąć próbę, jeżeli nie zdefiniowania, to przynajmniej nakreślenia znaczenia tego terminu. Zgodnie z definicją zaczerpniętą ze *Słownika języka polskiego PWN* „nauka” to: „1. ogół wiedzy ludzkiej ułożonej w system zagadnień, też: dyscyplina badawcza odnosząca się do pewnej dziedziny rzeczywistości, 2. zespół poglądów stanowiących usystematyzowaną całość i wchodzących w skład określonej dyscypliny badawczej, 3. uczenie się lub uczenie kogoś, 4. pouczenie, wskazówka oraz 5. kazanie kościelne”². *Wielka encyklopedia PWN* podpowiada ponadto, że nauka jest to termin wieloznaczny, rozmaicie rozumiany i definiowany: „współcześnie najczęściej naukę rozumie się jako: ogół czynności wykonywanych przez uczonych [...], czyli traktuje się naukę jako proces poznawczy (w takim sensie nazwa nauka występuje w kontekście zwrotu »uprawiać naukę« [...]) Przede wszystkim jednak mianem nauka oznacza się odkrywcze poznanie, rozumiane zarówno jako czynność, jak i obiektywny rezultat, wytwór odkrywczego poznania”³.

W związku z tymi definicjami przez „naukę” rozumieć będziemy, na potrzeby poniższego artykułu, działalność, której celem jest powiększenie zasobu wiedzy ludzkiej. W ten zakres należy zatem włączyć z jednej strony badania naukowe, czyli „prace zmierzające do poznania czegoś za pomocą analizy naukowej”⁴ oraz „konferencje naukowe, definiowane jako spotkanie przedstawicieli instytucji lub organizacji naukowych w celu omówienia określonych zagadnień”⁵. Działalnością naukową nie jest natomiast działalność wystawieniowa, wydawnicza, jak również inne formy popularyzacji, choć oczywiście niektóre czynności wykonywane w ich ramach mogą nosić znamiona naukowości.

Po tym krótkim, aczkolwiek niezbędnym, wstępie terminologicznym możliwe jest skierowanie spojrzenia na zasadniczy temat artykułu, czyli koncepcje kolejnych Naczelnych Dyrektorów Archiwów Państwowych na temat miejsca działalności naukowej w archiwach państwowych.

² „Nauka”, zob.: *Słownik języka polskiego PWN*, dostępny online: <<http://sjp.pwn.pl/sjp/nauka;2487587.html>> [dostęp: 11 maja 2017].

³ „Nauka”, zob.: *Wielka encyklopedia PWN*, t. 12, Warszawa 2002, s. 381.

⁴ „Badanie”, zob.: *Słownik języka polskiego PWN*, dostępny online: <<http://sjp.pwn.pl/szukaj/badanie.html>> [dostęp: 11 maja 2017].

⁵ „Konferencja”, zob.: *Słownik języka polskiego PWN*, dostępny online: <<http://sjp.pwn.pl/szukaj/konferencja.html>> [dostęp: 11 maja 2017].

Zapatrywania Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych na funkcje i miejsce w społeczeństwie podległych mu instytucji określają najlepiej programy prezentowane przez kandydatów ubiegających się o to stanowisko. W omawianym okresie funkcję Naczelnego Dyrektora pełniły cztery osoby: dr hab. Daria Nałęcz w latach 1996–2006, dr Sławomir Radoń w latach 2006–2011, dr hab. Władysław Stępnik w latach 2011–2016 oraz od 2016 r. do listopada 2018 r. dr Wojciech Woźniak. Koncepcje programowe znajdowały natomiast wyraz w konkretnych działaniach podejmowanych przez Naczelnych Dyrektorów.

Spojrzenie dr hab. Darii Nałęcz na archiwa przedstawione zostało podczas obrad III Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Pokłosiem tego wystąpienia jest tekst, który ukazał się na łamach wydanego w 1997 r. *Pamiętnika III Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich*⁶. W tym wystąpieniu, o charakterze programowym, uwaga poświęcona została przede wszystkim: nadzorowi archiwalnemu, potrzebie uchwalenia nowej ustawy archiwalnej, relacji archiwów do służby cywilnej, relacjom między archiwami a innymi agendami administracji państwowej, miejscu i kadrom archiwów zakładowych w urzędach, komputeryzacji, relacjom zagranicznym i kontaktom z organizacjami polonijnymi oraz rewindykacjom. Co znamienne, ówczesna Naczelną Dyrektorka Archiwów Państwowych w swoim wystąpieniu programowym nie poświęciła nawet słowa funkcji naukowej archiwów państwowych.

Istotnym wydarzeniem, pod względem niniejszych rozważań, podczas urzędowania Darii Nałęcz, było wydanie decyzji nr 20 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 10 grudnia 2002 r. w sprawie wprowadzenia wskazówek metodycznych dotyczących uproszczonego opracowania zasobu archiwalnego przechowywanego w archiwach państwowych⁷. Jak wskazano w paragrafie 1. wskazówek, celem ich wydania było zmniejszenie dysproporcji między ilością zasobu opracowanego i nieopracowanego, która systematycznie rosła ze względu na masowe przejmowanie przez archiwa państwowe akt administracji państwowej w latach 90. XX w. Mimo że za wydaniem wskazówek stał zamiar zwiększenia liczby zespołów (zbiorów) archiwalnych udostępnianych użytkownikom — zamiar jakże szczytny — to wydaje się, że wskazówki otworzyły również furtkę dla stopniowego odchodzenia od naukowego opracowania zasobu archiwalnego, a więc podstawowej formy działalności naukowej w archiwach, na rzecz masowego uzupełniania baz archiwalnych, które miały umożli-

⁶ D. Nałęcz, *Archiwa w polityce państwa [w:] Archiwa polskie wobec wyzwań XXI wieku. Pamiętnik III Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich, Toruń 2–4 września 1997 r.*, red. D. Nałęcz, Radom 1997, s. 5–14.

⁷ Decyzja nr 20 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 10 grudnia 2002 r. w sprawie wprowadzenia wskazówek metodycznych dotyczących uproszczonego opracowania zasobu archiwalnego przechowywanego w archiwach państwowych, zob.: <https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/dec_20_2002.pdf> [dostęp: 23 października 2017].

liwić uruchomienie systemów zintegrowanych⁸. Stało się tak tym bardziej, że liczba rekordów wprowadzonych do bazy danych jest o wiele bardziej wymiernym wskaźnikiem niż liczba opracowanych zespołów, która nie zawsze spotyka się z pełnym zrozumieniem władz zwierzchnich. Aktualne działania Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, skupione na retrokonwersji, zdają się w pełni potwierdzać powyższe słowa.

Kolejny Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych dr Sławomir Radoń wydał dwa dokumenty o charakterze programowym. Po wyborze na najwyższe stanowisko w służbie archiwalnej dr Radoń rozesłał do dyrektorów archiwów państwowych dokument pt. „Program działania na stanowisku Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz metody jego realizacji”⁹, który w nieco okrojonej formie ukazał się również na łamach *Pamiętnika V Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich* pt. *Archiwa polskie — stare i nowe wyzwania*¹⁰. Dr Sławomir Radoń zwrócił w swoim wystąpieniu uwagę na to, że czynności administracyjne pochłaniają ok. 90 proc. czasu archiwistów, w związku z czym na działalność kulturalną, edukacyjną i naukową pozostaje zaledwie ok. 10 proc. czasu. W związku z tym nowy Naczelny Dyrektor wysnuł wniosek, że archiwa państwowe są przede wszystkim jednostkami organizacyjnymi administracji specjalnej, a tylko w niewielkim stopniu instytucjami o charakterze naukowym bądź kulturalnym¹¹.

Rozwiązanie tego problemu dr Radoń widział w zmianie organizacji sieci archiwalnej. Pozytywną zmianę w tym zakresie przyniosłoby, jego zdaniem, powołanie Archiwum Narodowego, co w koncepcji Naczelnego Dyrektora miało pozwolić na rozszerzenie działalności merytorycznej archiwów, która miałyby polegać m.in. na wydawaniu edycji źródeł do dziejów Polski, działaniach z zakresu historii mówionej czy włączeniu się w proces edukacji młodzieży¹². Ponadto zwrócił on uwagę na fakt, że wg sprawozdania z działalności archiwów państwowych w 2006 r. wynika, iż tylko jedna trzecia zasobu jest całkowicie opracowana, a 98 proc. wszystkich materiałów ma ewidencję. Biorąc pod uwagę ówczesne tempo prac, potrzeba, wg wyliczeń dr. Radonia, ok. 150–250 lat, aby zakończyć prace nad opracowaniem zasobu. W związku z tym zastanawiał się on, czy nie należałoby zrezygnować z tych prac lub przynajmniej zawiesić je na

⁸ E. Galik, *Dokąd zmierzasz archiwistyko? Rozważania na temat kondycji polskich archiwów państwowych w świetle współczesnych tendencji rozwojowych* [w:] *Toruńskie konfrontacje archiwalne*, t. 3, *Archiwistyka między różnorodnością a standaryzacją*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2013, s. 65.

⁹ S. Radoń, „Program działania na stanowisku Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz metody jego realizacji, 2006”, tekst niepublikowany.

¹⁰ S. Radoń, *Archiwa polskie — stare i nowe wyzwania* [w:] *Archiwa w nowoczesnym społeczeństwie. Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich, Olsztyn 6–8 września 2007 r.*, red. J. Poraziński, K. Strykowski, Warszawa 2008, s. 9–14.

¹¹ *Ibidem*, s. 10.

¹² *Ibidem*, s. 10–11.

jakiś czas i poświęcić czas na doskonalenie środków ewidencyjnych i tworzenie nowych pomocy, umożliwiających np. tematyczne poszukiwania w zasobie, w tym przede wszystkim prowadzone *online*¹³. Myśl ta koresponduje z przekonaniem Naczelnego Dyrektora, że nie rezygnując z obecności w życiu kulturalnym i naukowym, należy szczególnie zadbać o skuteczne wykonywanie zadań podstawowych, czyli sprawne dostarczanie informacji¹⁴.

Zdaniem dr. Radonia działalność naukowa nie stanowiła podstawowej sfery działania archiwów, a jedynie działanie poboczne. Jednocześnie, zwracając uwagę na konieczność szerszego otwarcia się archiwów na inne środowiska, jako jeden z przejawów tego typu postawy proponował on szersze włączenie się archiwów w rozmaite badania interdyscyplinarne¹⁵. Spojrzenie dr. Radonia na działalność naukową archiwów wydaje się zatem być nie do końca spójne. Niemniej w jego wypowiedziach daje się zauważyć przekonanie, że działalność naukowa stanowiła jeden z mniej ważnych aspektów działania archiwów państwowych.

Wiele miejsca w planie działania dr. Radonia jako Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych poświęcono modernizacji infrastruktury podlegającej mu sieci. Rozwinięcie tych koncepcji przedstawione zostało w artykule pt. *Projekt modernizacji infrastruktury archiwów państwowych*. W artykule tym jako jeden z głównych celów planowanych działań wskazane zostało organizowanie wystaw tematycznych, szkoleń, kursów i lekcji historii¹⁶. Na pierwszy plan wysunięta została zatem działalność edukacyjna, która w koncepcjach ówczesnego Naczelnego Dyrektora oraz jego współpracowników stopniowo wypierała działalność naukową.

Podczas urzędowania dr. Sławomira Radonia sporządzona została także *Strategia archiwów państwowych na lata 2010–2020*¹⁷, czyli dokument, którego zadaniem było wskazywanie kierunków działania i rozwoju archiwów do końca drugiego dziesięciolecia XXI w. Dokument ten w zasadniczy sposób przeniósł ciężar działalności kulturalnej archiwów państwowych ze sfery naukowej na działalność edukacyjną. Działalności naukowej dotyka jedynie drugi cel strategiczny, czyli: „Budowanie wizerunku archiwów państwowych jako nowoczesnych i przyjaznych instytucji, aktywnie uczestniczących w procesie edukacji społeczeństwa otwartego”. W opisie omawianego celu strategicznego czytamy: „ten cel strategiczny nawiązuje do sformułowań zawartych w przedstawionej wizji działalności archiwów, czyli zakłada kreowanie i wspieranie przedsięwzięć edukacyjnych służących poznaniu i zrozumieniu przeszłości narodu, państwa,

¹³ Ibidem, s. 13.

¹⁴ S. Radoń, *Program działania ...*, s. 3.

¹⁵ Ibidem, s. 14.

¹⁶ G. Ignaczak–Bandyk, S. Radoń, *Projekt modernizacji infrastruktury archiwów państwowych*, „Archeion” 2007–2008, t. 110, s. 16.

¹⁷ *Strategia archiwów państwowych na lata 2010–2020*, NDAP, Warszawa 2011.

społeczności lokalnych i poszczególnych obywateli, a także rozwijanie potrzeby uczestnictwa w kształtowaniu dziedzictwa narodowego, poprzez uświadomienie obywatelom znaczenia zasobu archiwalnego i możliwości wszechstronnego jego wykorzystania”¹⁸.

W ramach tego celu strategicznego, strategia wskazuje cztery cele operacyjne:

- 2.1. Popularyzacja i promocja wiedzy o archiwach, ich zasobach i działalności,
- 2.2. Prowadzenie działalności edukacyjno-naukowej na rzecz budowania kapitału społecznego,
- 2.3. Publikowanie wydawnictw z zakresu historii i archiwistyki,
- 2.4. Rozpoznawanie potrzeb społeczeństwa w zakresie korzystania z oferty archiwów państwowych.

W ramach celu operacyjnego 2.2., obejmującego prowadzenie działalności edukacyjno-naukowej, strategia zakłada sięganie do sprawdzonych i popularnych form edukacyjnych, jak lekcje archiwalne z zakresu genealogii oraz historii regionalnej, a także urozmaicanie oferty edukacyjnej archiwów państwowych. W ramach działalności naukowej strategia wskazuje jedynie organizowanie wydarzeń naukowych i edukacyjnych oraz współpracę z uczelniami, polegającą na opiniowaniu podręczników oraz programów kształcenia archiwistów na poziomie akademickim¹⁹.

Strategia uwzględnia również postulaty Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych dotyczące modernizacji infrastruktury archiwów państwowych. Niemniej, jako jeden z głównych celów tych działań wskazano w niej organizowanie wystaw tematycznych, szkoleń, kursów i lekcji historii.

W *Strategii archiwów państwowych na lata 2010–2020* daje się dostrzec wspomniany już wcześniej, przy analizie wypowiedzi dr. Radonia, duży nacisk na działalność edukacyjną, przy jednoczesnym niemal całkowitym pominięciu działalności naukowej. Na osłabienie miejsca nauki w działalności archiwów państwowych, właśnie na rzecz działalności edukacyjnej, wskazywał już w 2012 r. Paweł Gut w artykule pt. *O miejsce archiwów państwowych w badaniach nad historią regionalną*²⁰.

Ograniczanie działalności naukowej archiwów państwowych podczas kadencji dr. Sławomira Radonia znalazło swój wyraz w zlikwidowaniu w czerwcu 2008 r. Zakładu Naukowego Archiwistyki Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, który był wydziałem odpowiedzialnym za działalność metodyczno-naukową prowadzoną w archiwach państwowych. Jego zadania dotyczyły w szczególności: nadzoru nad opracowaniem materiałów archiwalnych

¹⁸ Ibidem, s. 18.

¹⁹ Ibidem, s. 19.

²⁰ P. Gut, *O miejsce archiwów państwowych w badaniach nad historią regionalną* [w:] *Silva rerum: opera historica, diplomatica et archivistica continens, Andreae Tomczak dedicata*, red. W. Chorążyczewski, M. Hlebionek, Toruń 2012, s. 152.

(w tym określenie form i metod ich opracowania), kształtowaniem polityki naukowej i wydawniczej oraz nad działalnością naukową archiwów państwowych, m.in. przez zatwierdzanie planów prac naukowych prowadzonych w archiwach państwowych. Zakład Naukowy Archiwistyki odpowiadał ponadto za: prowadzenie polityki w zakresie kształcenia i dokształcania kadr naukowych w dziedzinie archiwistyki oraz współpracę z instytucjami naukowo-badawczymi i szkołami wyższymi w zakresie badań dotyczących archiwistyki, opracowanie przepisów metodyczno-archiwalnych, a także opracowanie metodologii archiwizacji cyfrowej zasobów archiwalnych²¹.

Nadmienić należy, że jeszcze przed zlikwidowaniem Zakładu Naukowego Archiwistyki wśród władz archiwalnych pojawiały się pomysły, aby na jakiś czas, np. na pięć lat, zawiesić lub ograniczyć prace komisji metodycznych, tak aby archiwa zajęły się uzupełnieniem ewidencji. W tym czasie zakład miał się zająć działalnością promocyjną ze szczególnym uwzględnieniem działalności wydawniczej, w tym edukacji²².

Do niewątpliwie pozytywnych przejawów prowadzenia polityki naukowej przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych zaliczyć należy uruchomienie w 2006 r., we współpracy z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu, seminarium doktorskiego²³. Seminarium to nie zaowocowało jednak znaczną liczbą obronionych prac doktorskich.

Następnym Naczelny Dyrektorem, powołany z dniem 10 sierpnia 2011 r., został dr hab. Władysław Stępniaak. W swoim wystąpieniu programowym, które ukazało się na łamach „Archeionu” (t. 112), wyraził on silne przekonanie o ważnym miejscu nauki w działalności archiwów. Nowo powołany Naczelny Dyrektor dostrzegł, że pracownicy archiwów mają aspiracje naukowe wyrażające się w przygotowaniu rozpraw doktorskich i habilitacyjnych oraz wydawaniu źródeł i monografii. Stwierdził on jednak wprost, że archiwiści zazwyczaj nie mają wsparcia w tych działaniach, a swoje prace realizują poza godzinami służbowymi. W związku z tym dr hab. Stępniaak rozważał powołanie specjalnej komórki organizacyjnej działającej w ramach Naczelnej Dyrekcji, zajmującej się koordynacją pracy naukowej archiwów i archiwistów w Polsce. Jednocześnie był on przekonany, że Departament Edukacji i Współpracy Międzynarodowej, który po zlikwidowaniu Zakładu Naukowego Archiwistyki przejął nadzór nad tą stroną działalności archiwów, nie posiadał kadr pozwalających na właściwe realizowanie postawionych przed nim zadań. Postulowana przez dr. hab. Stępniaaka komórka miała składać się z archiwistów pracujących w macierzystych jednost-

²¹ J. Krochmal, *Rola zakładu naukowego archiwistyki NDAP w rozwoju polskiej metodyki archiwalnej* [w:] *Archiwistyka na uniwersytetach, archiwistyka w archiwach*, „Toruńskie Konfrontacje Archiwalne”, t. 1, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2009, s. 53–54.

²² Ibidem, s. 72.

²³ *Seminarium doktoranckie w NDAP*, zob.: <<http://www.ifar.pl/index.php?topic=496.0>> [dostęp: 23 października 2017].

kach, którzy okresowo uczestniczyliby we wspólnych działaniach na szczeblu centralnym. Według koncepcji Naczelnego Dyrektora miał być to swego rodzaju „instytut”, działający w rozproszeniu, realizujący istotne z punktu widzenia całości struktury projekty. Jemu też miała podlegać działalność wydawnicza, w tym wydawanie „Archeionu”²⁴. Komórka ta jednak nie powstała.

Niejako zamiast postulowanej komórki na początku 2013 r. w strukturze NDAP powstał Departament Archiwistyki, którego celem było zintensyfikowanie prac nad metodyką archiwalną, opracowanie polskiej normy opisu materiałów archiwalnych, opracowanie nowych, ujednoczonych zasad opracowania zasobu, dokończenie prac nad nową edycją polskiego słownika archiwalnego oraz uporządkowanie spraw związanych z systemem informacji archiwalnej²⁵. Do zadań Departamentu Archiwistyki, zgodnie z regulaminem organizacyjnym NDAP, należy również koordynowanie działań poszczególnych archiwów państwowych w zakresie działalności naukowej, opiniowanie prac naukowych prowadzonych w archiwach państwowych, opiniowanie tekstów naukowych i z zakresu metodyki archiwalnej zgłaszanych do publikacji oraz nadzorowanie prac komisji metodycznych w archiwach państwowych, a także współpraca z krajowymi i zagranicznymi instytucjami naukowymi, badawczymi, uczelniami oraz instytucjami w zakresie badań dotyczących archiwistyki²⁶.

Zły stan działalności naukowej archiwów w momencie obejmowania funkcji przez dr. hab. Stępnika potwierdzają przesłane przez archiwa państwowe uwagi dotyczące jego koncepcji działania. Archiwum Państwowe w Bydgoszczy wyraziło opinię, że w archiwach praktycznie zamarło życie naukowe, ponieważ biurokratyczna rzeczywistość nie pozostawia na nie czasu²⁷. Natomiast Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, analizując możliwości rozwoju naukowego archiwistów, zauważyło głęboką zapaść tej sfery działalności. W opinii archiwum postawione zostało wręcz pytanie: Czy to już koniec archiwistyki jako nauki w archiwach²⁸?

Ambicją dr. hab. Stępnika było również przywrócenie właściwego miejsca w działalności archiwów naukowemu opracowaniu. Niemniej, oprócz powołania kilku zespołów naukowych, które miały zająć się analizą i wyznaczeniem kierunków nowelizacji wskazówek metodycznych²⁹, opracowaniem wskazówek me-

²⁴ W. Stępnik, *Koncepcja działania na stanowisku Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz metody jej realizacji*, „Archeion” 2011, t. 112, s. 354.

²⁵ Idem, *Najważniejsze zmiany i kierunki działania archiwów państwowych w latach 2011–2013*, „Archeion” 2013, t. 114, s. 28.

²⁶ *Zakres zadań komórek organizacyjnych w Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych*, zob.: <<http://bip.ap.gov.pl/dokument.php?iddok=3991&idmp=49&r=o>> [dostęp: 14 maja 2017].

²⁷ *Wokół koncepcji funkcjonowania archiwów państwowych — odpowiedzi na List otwarty Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych*, oprac. V. Urbaniak, „Archeion” 2011, t. 112, s. 373.

²⁸ Ibidem, s. 388.

²⁹ Decyzja nr 16 z 4 lipca 2012 r. w sprawie powołania zespołu naukowego do spraw analizy i kierunków nowelizacji wskazówek metodycznych wydanych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.

todycznych dotyczących zasad opracowania materiałów archiwalnych³⁰ i sporządzania indeksów³¹, opracowaniem polskiego standardu opisu archiwaliów³² oraz wskazówek metodycznych dotyczących opracowania materiałów sfragistycznych³³, na poziomie archiwów państwowych niewiele się w tej sferze zmieniło.

Wyrazem troski dr. hab. Władysława Stępniaaka o prowadzenie działalności naukowej przez archiwa było także doprowadzenie do uchwalenia ustawy z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach. W akcie tym znowelizowany został art. 40. ustawy archiwalnej, umożliwiający zatrudnianie w archiwach pracowników naukowych³⁴. W tym samym roku, 4 listopada, w siedzibie Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych (NDAP) zorganizowana została konferencja na temat „Działalność naukowa archiwów państwowych w świetle zmian prawnych”. Podczas konferencji poruszone zostało m.in. zagadnienie prawnych i organizacyjnych aspektów działalności naukowej archiwów³⁵. Konferencja ta nie przyniosła jednak wymiernych wyników w postaci działalności NDAP oraz archiwów państwowych.

Ostatnim, w omawianym okresie, Naczelnym Dyrektorem Archiwów Państwowych był dr Wojciech Woźniak, który swoją koncepcję funkcjonowania archiwów państwowych przedstawił na łamach tomu 117 „Archeionu”³⁶. W swoim wystąpieniu programowym w ogóle nie poruszył kwestii działalności naukowej archiwów. Naukowe opracowanie zasobu archiwalnego zostało natomiast zepchnięte na dalszy plan, ponieważ ma być kontynuowane dopiero po całkowitym zewidencjonowaniu zasobu w formie elektronicznej oraz jego wyposażeniu w słowa kluczowe lub tagi³⁷. Wymiernym wyrazem polityki tego Naczelnego Dyrektora w odniesieniu do naukowego opracowania zasobu jest czasowe zawieszenie opracowania³⁸.

³⁰ Decyzja nr 57 z 10 grudnia 2013 r. w sprawie powołania zespołu naukowego do opracowania wskazówek metodycznych dotyczących zasad opracowania materiałów archiwalnych w archiwach państwowych.

³¹ Decyzja nr 61 z 11 grudnia 2013 r. w sprawie powołania zespołu naukowego do opracowania wskazówek metodycznych dotyczących sporządzania indeksów.

³² Decyzja nr 58 z 10 grudnia 2013 r. w sprawie powołania zespołu naukowego do opracowania standardu opisu materiałów archiwalnych w archiwach państwowych.

³³ Decyzja nr 9 z 23 marca 2015 r. w sprawie powołania zespołu naukowego do spraw wskazówek metodycznych do opracowania materiałów sfragistycznych w zasobie archiwów państwowych.

³⁴ Ustawa z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, Dz.U. 2015, poz. 566, art. 1, pkt 18.

³⁵ *Program konferencji „Działalność naukowa archiwów państwowych w świetle zmian prawnych”*, Warszawa, 4 listopada 2015 r., zob.: <https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/program_konf_nauk_2014.11.04.pdf> [dostęp: 24 października 2018].

³⁶ W. Woźniak, *Koncepcja działania na stanowisku Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz metody jej realizacji*, „Archeion” 2016, t. 117, s. 9–18.

³⁷ *Ibidem*, s. 16.

³⁸ Pismo Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych dr. Wojciecha Woźniaka do dyrektorów archiwów państwowych z 9 listopada 2016 r. w sprawie realizacji programu retrokonwersji pomocy archiwalnych, niepublikowane.

W tym miejscu przywołać należy zdanie dr. Woźniaka, wyrażone na zebraniu sprawozdawczym w jednym z archiwów państwowych, w którym z jednej strony docenił on działalność naukową archiwistów, z drugiej jednak nakazał ją ograniczyć, ponieważ priorytetem jest retrokonwersja³⁹. Zastanawiające jest jednak to, jak archiwiści mieliby ograniczyć działalność, którą i tak w większości wykonują poza godzinami pracy? O czym wspominał już dr hab. Władysław Stępnia. Zdanie dr. Woźniaka jest tym bardziej zastanawiające, że w dyskusji, jaka toczyła się na Internetowym Forum Archiwalnym w 2006 r., obecne władze archiwalne, jeszcze jako pracownicy archiwów państwowych w Poznaniu i Opolu, broniły potrzeby prowadzenia prac naukowych w archiwach⁴⁰.

Pewnym przejawem myśli dr. Woźniaka na temat działalności naukowej archiwów było zorganizowanie 11 lipca 2018 r. spotkania przedstawicieli NDAP oraz naukowych środowisk archiwistycznych⁴¹. Propozycje wysuwane ze strony NDAP zmierzały jednak wyraźnie w kierunku przeniesienia działalności naukowej z archiwów państwowych na środowiska akademickie. W jego wyniku powołana została Rada Naukowa ds. współpracy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych i archiwów państwowych ze środowiskami naukowymi archiwistyki w Polsce⁴². W czasie pisania niniejszego tekstu Rada organizowała dopiero swoją działalność, w związku z tym nie jest wiadome, jaki wpływ będzie wywierała ona na działania NDAP.

Podsumowując, należy się zastanowić, jaka przyszłość stoi przed działalnością naukową archiwów państwowych. Przyglądając się wypowiedziom kolejnych Naczelnych Dyrektorów Archiwów Państwowych oraz ich działaniom, można zauważyć wyraźny trend ograniczania działalności naukowej w państwowej sieci archiwalnej. Być może zatem należałoby w końcu odejść od utrzymywania fikcji, jaką jest nazywanie archiwów urzędami i instytucjami naukowymi i znaleźć inną drogę ich rozwoju.

Wydaje się, że wszystko przemawia za tym, że archiwa mogłyby stać się instytucjami kultury o charakterze edukacyjnym, do czego zresztą są od wielu lat przygotowywane. Wymagałoby to jednak oficjalnego powołania komórek edukacyjnych w archiwach, co jak się wydaje w większości archiwów mogłoby odbyć się bez wpływu na ich podstawową działalność, czyli pracę urzędową.

³⁹ Zdanie wyrażone na zebraniu sprawozdawczym w Archiwum Państwowym w Toruniu, które odbyło się 4 lutego 2017 r.

⁴⁰ Zob.: *Praca naukowa w archiwum*, wątek dostępny online: <<http://www.ifar.pl/index.php/topic,314.0.html>> [dostęp: 14 maja 2017].

⁴¹ *Synergia działań archiwistów i badaczy naukowych*, zob.: <<https://www.archiwa.gov.pl/pl/aktualnosci/4762-synergia-dzia%C5%82a%C5%84-archiwist%C3%B3w-i-badaczy-naukowych>>. Autor niniejszego tekstu był również uczestnikiem tego spotkania.

⁴² Rada powołana została na mocy Zarządzenia nr 68 z 28 września 2018 r. w sprawie powołania Rady Naukowej ds. Współpracy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych i archiwów państwowych ze środowiskami naukowymi archiwistyki w Polsce.

Jeżeli natomiast archiwa mają prowadzić działalność naukową, należałoby stworzyć archiwistom szansę ku temu przez inną organizację pracy i struktury urzędów tworzących sieć podlegającą Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych, zwiększenie liczby pracowników naukowych, a także zdefiniowanie, na czym ta działalność miałaby polegać.

Bibliografia

- Decyzja nr 16 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie powołania zespołu naukowego do spraw analizy i kierunków nowelizacji wskazówek metodycznych wydanych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.
- Decyzja nr 20 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 10 grudnia 2002 r. w sprawie wprowadzenia wskazówek metodycznych dotyczących uproszczonego opracowania zasobu archiwalnego przechowywanego w archiwach państwowych, dostępny w Internecie: <https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/akty_normatywne/dec_20_2002.pdf> [dostęp: 23 października 2017].
- Decyzja nr 57 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 10 grudnia 2013 r. w sprawie powołania zespołu naukowego do opracowania wskazówek metodycznych dotyczących zasad opracowania materiałów archiwalnych w archiwach państwowych.
- Decyzja nr 58 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 10 grudnia 2013 r. w sprawie powołania zespołu naukowego do opracowania standardu opisu materiałów archiwalnych w archiwach państwowych.
- Decyzja nr 61 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 11 grudnia 2013 r. w sprawie powołania zespołu naukowego do opracowania wskazówek metodycznych dotyczących sporządzania indeksów.
- Decyzja nr 9 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 23 marca 2015 r. w sprawie powołania zespołu naukowego do spraw wskazówek metodycznych do opracowania materiałów sfragistycznych w zasobie archiwów państwowych.
- Galik E., *Dokąd zmierzasz archiwistyko? Rozważania na temat kondycji polskich archiwów państwowych w świetle współczesnych tendencji rozwojowych* [w:] *Archiwistyka między różnorodnością a standaryzacją*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2013 („Toruńskie Konfrontacje Archiwalne” t. 3).
- Gut P., *O miejsce archiwów państwowych w badaniach nad historią regionalną* [w:] *Silva rerum: opera historica, diplomatica et archivistica continens, Andreae Tomczak dedicata*, red. W. Chorążyczewski, M. Hlebionek, Toruń 2012.
- Ignaczak-Bandych G., Radoń S., *Projekt modernizacji infrastruktury archiwów państwowych*, „Archeion” 2007–2008, t. 110.
- Krochmal J., *Rola zakładu naukowego archiwistyki NDAP w rozwoju polskiej metodyki archiwalnej* [w:] *Archiwistyka na uniwersytetach, archiwistyka w archiwach*, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Toruń 2009 („Toruńskie Konfrontacje Archiwalne”, t. 1).

- Nałęcz D., *Archiwa w polityce państwa* [w:] *Archiwa polskie wobec wyzwań XXI wieku. Pamiętnik III Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich, Toruń 2–4 września 1997 r.*, red. D. Nałęcz, Radom 1997.
- Pismo Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych dr. Wojciecha Woźniaka do Dyrektorów Archiwów Państwowych z dnia 9 listopada 2016 r. w sprawie realizacji programu retrokonwersji pomocy archiwalnych, niepublikowane.
- Praca naukowa na archiwum*, dostępny w Internecie: <<http://www.ifar.pl/index.php/topic,314.0.html>> [dostęp: 14 maja 2017].
- Program konferencji Działalność naukowa archiwów państwowych w świetle zmian prawnych*, Warszawa, 4 listopada 2015 r., dostępny w Internecie: <https://www.archiwa.gov.pl/images/docs/program_konf_nauk_2014.11.04.pdf> [dostęp: 24 października 2018].
- Radoń S., *Archiwa polskie — stare i nowe wyzwania* [w:] *Archiwa w nowoczesnym społeczeństwie. Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich, Olsztyn 6–8 września 2007 r.*, red. J. Porazinski, K. Strykowski, Warszawa 2008.
- Radoń S., „Program działania na stanowisku Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz metody jego realizacji”, 2006, tekst niepublikowany.
- Seminarium doktoranckie w NDAP*, dostępny w Internecie: <<http://www.ifar.pl/index.php?topic=496.0>> [dostęp: 23 października 2018].
- Słownik języka polskiego PWN*, dostępny w Internecie: <<http://sjp.pwn.pl/sjp/nauka;2487587.html>>.
- Stępnik W., *Koncepcja działania na stanowisku Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz metody jej realizacji*, „Archeion” 2011, t. 112.
- Stępnik W., *Najważniejsze zmiany i kierunki działania archiwów państwowych w latach 2011–2013*, „Archeion” 2013, t. 114.
- Strategia archiwów państwowych na lata 2010–2020*, NDAP, Warszawa 2011.
- Synergia działań archiwistów i badaczy naukowych*, dostępny w Internecie: <<https://www.archiwa.gov.pl/pl/aktualnosci/4762-synergia-dzia%C5%82a%C5%84-archiwist%C3%B3w-i-badaczy-naukowych>>.
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, tekst ujednolicony, Dz.U. 2016, poz. 1506.
- Ustawa z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, Dz.U. 2015, poz. 566.
- Wielka encyklopedia PWN*, t. 12, Warszawa 2002.
- Wokół koncepcji funkcjonowania archiwów państwowych — odpowiedzi na List otwarty Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych*, oprac. V. Urbaniak, „Archeion” 2011, t. 112.
- Woźniak W., *Koncepcja działania na stanowisku Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych oraz metody jej realizacji*, „Archeion” 2016, t. 117.
- Zakres zadań komórek organizacyjnych w Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych*, dostępny w Internecie: <<http://bip.ap.gov.pl/dokument.php?iddok=3991&idmp=49&r=o>> [dostęp: 14 maja 2017].

Zarządzenie nr 68 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 28 września 2018 r. w sprawie powołania Rady Naukowej ds. Współpracy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych i archiwów państwowych ze środowiskami naukowymi archiwistyki w Polsce.

Keywords: state archives, Director of the State Archives, State Archives Directorate, research efforts, research function, research, archives

Mots-clés : archives d'État, Directeur général des Archives d'État, Direction Générale des Archives d'État, activité scientifique, fonction scientifique, science, archives

Ключевые слова: государственные архивы, Генеральный директор Государственных архивов, Генеральное управление Государственных архивов, научная деятельность, научная должность, наука, архивы

Hadrian Ciechanowski, *The Role of Research Conducted by the State Archives in Concepts Developed by Directors of the State Archives in the 21st century (Discussion)*. The article presents its author's deliberations regarding the place occupied by research in state archive network concepts professed by particular Directors of the State Archives in the 21st century. The author begins by presenting his understanding of what constitutes research, and analyses e.g. programmes published by state archive directors, assessing their focus on the aforementioned efforts. The author also attempts to provide a general outline of the changes which have occurred this century. The article constitutes an attempt at re-igniting the discussion on conducting research and the place of science in state archives.

Hadrian Ciechanowski, *Activité scientifique des archives d'état dans les approches des directeurs généraux des Archives d'État au XXIe siècle (article de discussion)*. Dans cet article, l'auteur s'interroge sur la place de l'activité scientifique dans les concepts de fonctionnement du réseau des archives d'État exprimés par les directeurs généraux successifs des Archives d'État, exerçant leur fonction au XXIe siècle. Dans l'introduction, l'auteur explique ce qu'il comprend par le terme d'activité scientifique, puis analyse, entre autres, les textes des programmes des supérieurs hiérarchiques des archives d'État sous un angle abordant l'attention qu'ils portent à remplir cette fonction. Il essaie également de présenter de manière générale le sens des changements survenus dans ce domaine dans le courant du siècle. Cet article tente de relancer une discussion sur le problème de la réalisation des activités scientifiques et la place de la science dans les archives d'État.

Хадриан Цехановски, *Научная деятельность государственных архивов в концепциях Генеральных директоров Государственных архивов в XXI в. (дискуссионная статья)*. В статье автор задумывается над местом научной деятельности в концепциях работы сети государственных архивов, выраженных Генеральными директорами Государственных архивов, выполняющих свои функции в XXI в. Во вступлении автор представляет, как он понимает понятие научной деятельности, а далее анализирует, в частности, программные документы руководителей государственных архивов с точки зрения значения, которое они придают осуществлению этих функций. Он также старается в общем представить направление изменений в этой области, которые произошли в текущем веке. Эта статья является попыткой возобновления дискуссии о проблеме научной деятельности и месте науки в государственных архивах.